

ƏCNƏBİLƏRƏ AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ

1. NİTQ VƏRDIŞLƏRİ HAQQINDA

ÜMUMİ MƏLUMAT

ARAŞDIRMA

Elza İSMAYILOVA
magistr

(Əvvəli jurnalımızın 105, 106, 107, 108, 111
və 112-ci nömrələrində)

7. Hansı söz uyğun deyil?

*burun, ata, qulaq, göz
stol, şəkaf, stul, ayaqqabı
ata, ana, bacı, çörək*

8. Sözləri mövzular üzrə qruplaşdırın.

a) rənglər; b) bədən üzvləri; s) tədris ləvazimatları
Sözlər: *xətkeş, baş, əl, qırmızı, karandaş, mavi.*

9. Sözləri bir-birindən fərqləndirən səsləri göstərin.

<i>ad-at</i>	<i>qız-qaz</i>	<i>arı-ayrı</i>
<i>yay-yaz</i>	<i>on-un</i>	<i>üç-uç</i>

10. Müəllim səhv formada 8-10 sözü lövhədə yazır. Sonra işə tələbələrə deyir ki, kitabın "Peşə. Sənət. Məşğuliyyət" bölməsində həmin sözləri tapsınlar və səhvləri düzəltsinlər. Oyun prosesində cavab verə bilməyən tələbəni müəllim başqası ilə əvəz edir.

11. Aşağıdakı ifadələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

My father, your book, the key of door, Fuad`s pen, our friends, Sona`s copy-book.

Bəzi tələbələr tələffüz zamanı nöqsanlara yol verirlər. Belə nöqsanları aradan qaldırmaq üçün maqnitofon çalışmalarından, yəni səsli çalışmalardan (SÇ) istifadə etmək olar.

Çalışma 1. Qulaq asın və təkrar edin. Listen and repeat.

<i>kitab</i>	<i>otaq</i>	<i>kənd</i>
<i>corab</i>	<i>uşaq</i>	<i>qənd</i>
<i>hesab</i>	<i>balıq</i>	<i>bulud</i>

Çalışma 2. Qulaq asın və Azərbaycan dilinə tərcümə edin. Listen and translate into Azerbaijani.

1. *The glass is on the table.*

2. *The ball is under the table.*

3. *Go to the table, Nurlan.*

4. *The shoe is in the box.*

Tədrisin əvvəlində bəzi tələbələrin nitqini lentə yazmaq olar. Bu işi tədrisin sonunda təkrar etməklə onların şifahi nitqinin inkişaf dərəcəsi də aydınlaşdırıla bilər. Lüğət üzrə işlərin aparılması prosesində tələbələrin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsində sinonim, antonim və omonimlərin böyük əhəmiyyəti vardır.

Bu işi, təxminən, aşağıdakı şəkildə təşkil etmək olar. Müəllim şəkillər üzrə iş apara bilər.

Azər qaçır.

Müəllim şəkillər üzrə aşağıdakı kimi sual-cavab aparır.

M. - "Azər qaçır" cümləsində "qaçır" sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

T. - "Azər qaçır" cümləsində "qaçır" sözünü "yüürür" sözü ilə əvəz etmək olar.

M. - Bəs ikinci cümlədə "silir" sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

T. - "Silir" sözünü "təmizləyir" sözü ilə əvəz etmək olar.

Yaxud da eynək, qovun, gül şəkilləri göstərilir. Həmin sözlərin sinonimləri qarışıq şəkildə lövhəyə yazılır. Tələbələrədən xahiş olunur ki, hər bir sözün sinonimini tapsınlar.

eynək

qovun

gül

Sözlər: *yemiş, çeşmək, çiçək*

Azər lövhəni silir.

Beləliklə, tələbələrə aydın olur ki, "qovun" sözü ilə "yemiş" sözü yaxın mənalı sözlərdir, nitq zamanı onlardan birini digəri ilə əvəz etmək olar.

Antonimlər üzərində iş apararı zaman da müxtəlif vasitələrdən istifadə oluna bilər. Şəkillər göstərilir:

Azər yatır Azər qalxır Həmidə geyinir Gəray soyunur

Tələbələrə aydın olur ki, "yatmaq" sözünün antonimi "qalxmaq", "geyinmək" sözünün antonimi isə "soyunmaq" sözüdür.

Çalışmalardan da istifadənin müsbət nəticəsi olur. Məsələn:

1. Birinci sətirdə verilmiş sözlərin ikinci sətirdə antonimini tapın.

<i>I</i>	<i>II</i>
<i>gözəl</i>	<i>qoca</i>
<i>yaxşı</i>	<i>baha</i>
<i>isti</i>	<i>çirkin</i>
<i>acı</i>	<i>pis</i>
<i>cavan</i>	<i>soyuq</i>
<i>ucuz</i>	<i>şirin</i>

2. Antonimləri ingilis dilinə tərcümə edin.

qoca-cavan, xəstə-sağlam, böyük-küçük, almaq-satmaq, açmaq-bağlamaq, səhər-axşam, ağ-qara, yaxşı-pis, soyuq-isti

Yaxud da müəllim sinfi iki qrupa bölür. Qrupun biri müəyyən bir söz söyləyir, o biri qrup isə həmin sözün antonimini deyir. Məsələn, birinci qrup "arıq" sözünü deyir, ikinci qrup isə həmin sözə qarşı əks məna daşıyan "kök" sözünü söyləyir.

Tələbələrin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsində omonimlər üzərində iş aparmaq da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Tələbələr şəkillər vasitəsilə omonimlərin də mənasını tez başa düşür, onların ifadə etdiyi anlayışların birini digərindən asanlıqla fərqləndirə bilərlər.

Müəllim lövhəyə omonim sözlər işlənən cümlələr yazır və tələbələrdən xahiş edir ki, eyni formalı sözləri tapsınlar. Həmin sözlər tapıldıqdan sonra müəllim tələbələrin iştirakı ilə onların müxtəlif mənalar daşdığını aydınlaşdırır. Məsələn, *Mən çay içdim. Çay axır.* - cümlələrindəki omonim sözlər müəllimin köməyi ilə kontekstdən alınaraq, aşağıdakı kimi lövhədə yazdırılır.

Çay - çay

Formaca eyni olduqlarına baxmayaraq, onların

müxtəlif məna daşdıqları izah edilir. Mənanın düzgün anlaşıldığını yoxlamaq üçün müəllim ingilis dilindən də istifadə etməlidir. "Çay" sözünün mənalarını ingilis dilində də soruşur. Tələbələr "çay" sözünü aşağıdakı kimi tərcümə edirlər:

çay - tea; river

Əgər tələbələr omonim sözlərin mənalarını başa düşürsə, o zaman müəllim həmin sözlərin mənalarını ingilis dilində deməlidir.

Müəllim aşağıdakı omonimləri də verə bilər ki, tələbələr onları cümlələr içərisində işlətsinlər:

ay (moon) - ay (month)
sifət (face) - sifət (adjective)
yaş (wet, damp) - yaş (age)
yay (summer) - yay (spread)
qaz (goose) - qaz (gas)
dil (tongue) - dil (language)
yaz (spring) - yaz (write)

Dərslərdə lüğət üzrə iş bütün tədris boyu davam edir. Ona görə də hər bir tələbənin lüğət dəftəri olmalıdır. Öyrədilən yeni sözlər həmin dəftərdə yazılmalıdır. Ona görə ki, tələbələr çalışmalar üzərində işləyərkən, şifahi cavablara hazırlaşarkən həmin lüğətlərdən istifadə edə bilərlər.

Deməli, tələbələrin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsində sinonim, omonim və antonimlərdən, müxtəlif tipli çalışmalardan, oxu dərslərindən, leksik oyunlardan və s. geniş istifadə olunur.

Cümlələr üzərində iş prosesində cümlə qurmaq vərdişləri aşılanır. Bu zaman qrammatik cədvəllərdən istifadənin böyük əhəmiyyəti vardır. Tələbələr bu cür cədvəllərdən istifadə etdikdə cümlə qurmağı daha tez bacarırlar. İlk mərhələlərdə iki sözdən, sonra isə üç-dörd sözlü cümlə qurmaq vərdişləri aşılanır, yəni cümlələr getdikcə mürəkkəbləşdirilir.

1. İki sözlü cümlə: 2. Üç sözlü cümlə:

Bu, { kitabdır. məktəbdir. stoldur. şkafdır. } Mənim adım { Anardır. Könüldür. Muraddır. }

3. Dörd sözlü cümlə:

Otaqda dörd { stol. stul. şkaf. var. }

(*Ardı var*)